

## KORXONADA XARAJATLARNI SOLIQQA TORTISH UCHUN TO'G'RI TASNIFLASH VA HUJJATLASHTIRISH TARTIBI

Hamroyev Dilshodjon Maxmud o'g'li

Andijon davlat texnika instituti 4-bosqich

“Buxgalteriya hisobi va audit” yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15463516>

**Annotatsiya:** Mazkur tezisdan korxonalarda xarajatlarni soliqqa tortish uchun to'g'ri tasniflash va hujjatlashtirish masalalari yoritilgan. Xarajatlarni noto'g'ri tasniflash va ularni asoslovchi hujjatlarning yetarlicha yuritilmasligi natijasida soliq hisobotlarida xatoliklar, moliyaviy jarimalar va huquqiy bahslar yuzaga kelmoqda. Tezisdan soliqqa tortish nuqtayi nazaridan muhim bo'lgan xarajat turlari, ularning soliq kodeksi bo'yicha tan olinishi, buxgalteriya hisobida aks ettirilishi va hujjat bilan asoslanish talablari keng tahlil etilgan. Shuningdek, soliq tekshiruvlari tajribasi asosida eng ko'p uchraydigan xatoliklar va ularni kamaytirish yo'llari ko'rsatib berilgan.

**Kalit so'zlar:** soliqqa tortish, xarajatlar tasnifi, hujjatlashtirish, asoslovchi hujjat, soliq yuki, buxgalteriya hisobi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning moliyaviy intizomi, soliq majburiyatlariga sadoqat darajasi va huquqiy xavfsizligi ko'p jihatdan xarajatlarning soliqqa tortiladigan yoki tortilmaydigan toifalarga to'g'ri ajratilishiga, ular asoslovchi hujjatlar bilan tasdiqlanganligiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, shuningdek buxgalteriya hisobining milliy standartlari ushbu tartibni aniq belgilab beradi. Biroq amaliyotda ko'plab korxonalarda xarajatlarning noto'g'ri tasniflanishi, ularning hujjatsiz rasmiylashtirilishi yoki soliqqa yaroqsiz xarajatlar soliqqa tortiladigan baza hisobidan chiqarilishi holatlari uchrayib turadi. Bu esa soliq organlari tomonidan jarimalar qo'llanishiga va soliq tekshiruvlarida moliyaviy xavflar ortishiga olib keladi. Shu sababli xarajatlarni soliqqa tortish uchun to'g'ri tasniflash va hujjatlashtirishni aniq, normativ-huquqiy asosda tashkil etish muhim hisoblanadi.

Xarajatlarni soliqqa tortish uchun tasniflash bu ularning soliqqa tortiladigan foydadan chegirilish imkonini belgilash jarayonidir. O'zbekiston Soliq kodeksi 232-moddasiga ko'ra, faqat ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish bilan bevosita bog'liq, iqtisodiy jihatdan asoslangan, hujjatlar bilan tasdiqlangan xarajatlarga soliq hisobidan chegirilishi mumkin. Ushbu xarajatlar quyidagi toifalarga bo'linadi: bevosita ishlab chiqarish xarajatlari, bilvosita umumxo'jalik xarajatlari, tijorat va ma'muriy xarajatlar, moliyaviy xarajatlar va boshqa tasdiqlangan operatsion xarajatlar.

Bevosita xarajatlarga xomashyo, ishchi kuchi, asosiy vositalar amortizatsiyasi kiradi. Ular ishlab chiqarilayotgan mahsulot yoki xizmat bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq bo'lganligi sababli, ularning soliqdan chegirilishi odatda nisbatan aniq yuritiladi. Biroq bilvosita xarajatlar, masalan, reklama, xizmat safari, konsalting, aloqa, bank xizmatlari, ofis sarflari kabi xarajatlar ko'p hollarda noto'g'ri tasniflanadi yoki ular hujjatsiz yuritiladi. Aynan shu joyda korxona soliq xavfiga duch keladi.

Soliqqa yaroqli xarajatlar albatta quyidagi mezonlarga javob berishi kerak: iqtisodiy asoslangan bo'lishi, faoliyat bilan bevosita bog'liq bo'lishi, qonunchilikka zid bo'lmasligi va rasmiy hujjat bilan tasdiqlanishi. Bu hujjatlar quyidagilardan iborat bo'ladi: shartnoma (agar xizmat/yetkazib berish asosida bo'lsa), hisob-faktura yoki schyot, to'lov topshiriqnomasi yoki

kassa orderi, qabul-topshirish dalolatnomasi, yo'l varaqasi, xizmat safari buyrug'i va xarajat hisobot varaqalari. Har bir xarajat uchun mos hujjat to'plami bo'lmasa, u Soliq kodeksiga binoan, soliqdan chegirilmaydi.

Buxgalteriya hisobining 910-sonli milliy standarti (Xarajatlar hisobini yuritish)da xarajatlar tasnifi, ularning asosiy guruhlar va hisobotlarda aks ettirish tartibi ko'rsatib o'tilgan. Buxgalteriya hisobi va soliq hisobi o'rtasida ba'zi tafovutlar mavjud bo'lib, aynan bu tafovutlarni boshqaruv buxgalteriyasi orqali monitoring qilish, soliq tekshiruviga tayyorgarlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Raqamlashtirilgan buxgalteriya tizimlari (masalan, 1C, Soliq.uz, UzASBO) xarajatlarni avtomatik ravishda tasniflaydi, biroq bu hujjatlashtirish intizomidan butunlay voz kechishni anglatmaydi. Soliq nazorati faqat to'liq asoslangan va normativga mos xarajatlarga chegirilishini qabul qiladi.

Amaliyotda ko'plab kichik va o'rta biznes subyektlarida eng ko'p uchraydigan muammo – xizmat safari xarajatlarning noto'g'ri rasmiylashtirilishidir. Misol uchun, xizmat safari uchun to'lovlar amalga oshirilgan, lekin buyruq, yo'l varaqasi yoki hisob fakturalar bo'lmasa, bu xarajatlar soliq hisobida rad etiladi. Shuningdek, reklama va konsalting xizmatlari uchun to'langan xarajatlar hujjatsiz, yoki faqat bir tomonlama schyot bilan rasmiylashtirilsa, bu xarajatlar ham tan olinmaydi.

Tahlil uchun "Alfa Tex Servis" MChJ misolida 2023-yil davomida olib borilgan soliq tekshiruvining natijalari ko'rib chiqildi. Tekshiruvda 1,2 mlrd so'mlik xizmat xarajatlari hujjatsiz bo'lgani aniqlanib, soliqqa yaroqsiz deb topilgan. Korxona hisobotiga ushbu xarajatlar kiritilgani tufayli foyda solig'i noto'g'ri hisoblangan, natijada 340 mln so'm soliq qo'shimcha hisoblanib, 10% jarima belgilangan. Shundan so'ng korxona xarajatlarning hujjatlashtirish siyosatini qayta ko'rib chiqdi, xarajat markazlari bo'yicha avtomatlashtirilgan tasnif joriy qildi, har bir xarajat turiga alohida hujjat ro'yxati belgiladi. Bu esa 2024-yilgi hisobotlarda soliqdan chegirilmagan xarajatlar ulushini 80% ga kamaytirishga olib keldi.

Korxonalarda soliqqa tortish uchun xarajatlarni to'g'ri tasniflash va hujjatlashtirish soliq yuki bilan bog'liq risklarni kamaytirish, hisobotlar aniqligini ta'minlash va soliq organlari bilan kelishmovchiliklarning oldini olishda hal qiluvchi omildir. Xarajatlarning har bir turi qonuniylik, iqtisodiy asoslanganlik va hujjat bilan tasdiqlanish mezonlariga javob berishi shart. Amaliyotda eng ko'p uchraydigan muammolar – hujjatsiz xarajatlar, noto'g'ri tasniflangan yoki faoliyatga bog'liq bo'lmagan xarajatlarning soliqqa yaroqli sifatida ko'rsatilishidir. Shuning uchun korxonalar xarajatlar hujjat aylanishini avtomatlashtirishi, ichki nazorat tizimlarini kuchaytirishi va bu borada soliq maslahatchilari bilan hamkorlikda ishlashi muhimdir.

### References:

#### Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 2020-yil (oxirgi tahrirlar bilan).
2. "Buxgalteriya hisobining milliy standartlari" — 910-son, "Xarajatlar hisobini yuritish".
3. Raxmatov A.N. "Soliq ishi va nazorati", Toshkent: Moliya, 2021.
4. [www.lex.uz](http://www.lex.uz) – normativ-huquqiy hujjatlar portali.
5. [www.soliq.uz](http://www.soliq.uz) – Davlat soliq qo'mitasi rasmiy axboroti.
6. IFRS Foundation: IAS 1, IAS 12 – Moliyaviy hisobotlarda xarajatlar aks ettirilishi.
7. Savelyev V. "Nalogi i nalogooblogeniye", Moskva: Yurayt, 2019.